

KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

MUHİTTİN ATAMAN, OSMAN RİYAD

SETA | ANALİZ

AĞUSTOS 2020 · SAYI 332

KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

MUHİTTİN ATAMAN, OSMAN RİYAD

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları
ISBN: 978-625-7040-79-2

Uygulama: Erkan Söğüt
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY
Tel: +49 30 20188466

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM
Tel: +3226520486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
KORONAVİRÜSÜN KÖRFEZ ÜLKELERİNDEKİ YAYILIM BOYUTU	8
KÖRFEZ ÜLKELERİNİN KORONAVİRÜS KRİZ YÖNETİMİ	8
KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİNDEKİ TOPLUMSAL VE SİYASİ YAŞAMA ETKİSİ	10
KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİNİN EKONOMİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	12
KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİNİN DIŞ POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	14

YAZARLAR HAKKINDA

Muhittin Ataman

1992'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olduktan sonra kazandığı bursla lisansüstü çalışmalar yapmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiştir. 1994-1996 arasında Central Oklahoma Üniversitesi'nde yüksek lisans, 1996-1999 arasında da Kentucky Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Daha sonra Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2001'de yardımcı doçent, 2005'te doçent, 2011'de de profesör unvanlarını almıştır. Ataman Eylül 2017'den beri Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışmakta, bugün itibarıyla da bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır.

Yaklaşık beş yıldan beri TRT Haber televizyon kanalında yayımlanan haftalık dış politika programlarına (Açı, Dışa Bakış, Küresel Siyaset, Küresel Analiz ve Stratejik Analiz) daimi katılımcı ve yorumcu olarak katkıda bulunmaktadır. Kasım 2017'den beri de *Daily Sabah* gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır. 2014'ten bu yana SETA Dış Politika Araştırmaları Direktörlüğü'nde araştırmacı ve direktör olarak çalışmalar yapmaktadır.

2015'ten beri *Insight Turkey* ve 2011'den beri de *Ortadoğu Yıllığı* dergilerinin editörlüğünü yürüten Prof. Dr. Ataman'ın *Dünya Çatışma Bölgeleri I-II*, *Küresel Güç ve Refah*, *July 15 Coup Attempt in Turkey* ve *Al-Quds: History, Religion, and Politics* adlı derleme kitapları yayımlanmıştır.

Osman Riyad

Irak'ın Tikrit Üniversitesi'nde İşletme Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Ürdün'de Ortadoğu Üniversitesi'nde Kriz Yönetimi konusunda yüksek lisansını tamamlamıştır. SETA Dış Politika Araştırmaları Direktörlüğü'nde araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

ÖZET

Bu analizde koronavirüs salgınının Körfez ülkelerini siyasi, toplumsal ve ekonomik açıdan nasıl etkilediği ele alınmaktadır.

Koronavirüs bütün dünyada olduğu gibi Körfez ülkelerinin de toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarını ciddi bir şekilde etkiledi. Görece küçük nüfuslara ve güçlü ekonomik yapılara sahip olan Körfez devletlerinde virüs yayılımı çok hızlı oldu ancak ölüm oranı bu yayılım hızına nazaran düşük kaldı. Daha çok İran ve Irak üzerinden bölgeye girip yayılan virüste, toplam vaka sayısı 650 binin üzerinde olmasına rağmen şu ana kadar beş bin civarında ölüm gerçekleşmiştir. Körfez devletleri virüsün yol açtığı sorunlarla baş edebilmek amacıyla ülkelerinde çalışan yabancılara ve göçmenlere yönelik tedbirler almaya başladılar. Körfez devletleri salgının yol açtığı sorunları, ülkedeki yabancı oranını düşürmek için kullandılar. Salgının en etkili olduğu alan –petrole olan talebin azalması sonrasında petrol fiyatlarının dramatik bir şekilde düşmesi dolayısıyla– ekonomi oldu. Ekonomideki kayıplar bu ülkelerin dış politika kapasitelerini de olumsuz etkiledi. Fakat salgının gerçek manadaki etkisinin ne olacağını ise zaman gösterecektir.

KORONAVİRÜSÜN KÖRFEZ ÜLKELERİNDEKİ YAYILIM BOYUTU

İran koronavirüsün (Covid-19) diğer Ortadoğu ülkelerine bilhassa İran ile ekonomik ve sosyal ilişkileri bulunan Körfez ülkelerine yayıldığı kaynak ülke kabul edilmektedir. Nitekim İran'ın dini merkezi olan Kum kenti Nisan boyunca dini ziyaretlerin arttığı bir dönemde salgının odak noktalarından biri olmuştur. Ayrıca İran para biriminin dolar karşısında değer kaybetmesi, Körfez ülkelerinin vatandaşlarını İran'da turizm ve döviz farkından yararlanmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) de koronavirüs salgınının hızla yayıldığı ve diğer Körfez ülkelerine sıçradığı ilk ülkelerden biri olmuştur.

Körfez ülkelerinin salgına ilk yakalanmaları ve salgının ülkeye girişleri aşağıdaki gibi olmuştur. BAE'deki aynı zamanda Körfez ülkelerindeki ilk vaka 29 Ocak'ta ailesiyle birlikte tatile gelen bir Çin vatandaşında kaydedilmiştir. Daha sonra

Dubai ve Abu Dabi şehirlerinde salgının yayılmasıyla birlikte rakamlar hızla artmaya başlamıştır. Kuveyt'te ilk vaka İran'ın Kum kentinden turistik ve dini ziyaretlerden dönen kişilerden bazılarının hastalığa yakalandığının tespit edildiği 24 Şubat'ta kaydedilmiştir. Bahreyn'deki ilk vaka Dubai üzerinden İran'dan dönen bir okul servisi sürücüsünde görülmesiyle 21 Şubat'ta doğrulanmıştır. Umman'da ise ilk vaka 24 Şubat'ta İran'dan dönen iki kadında tespit edilmiştir. Katar ise 29 Şubat'ta İran'dan dönen bir vatandaşında ilk vakanın görüldüğünü açıklamıştır.

Salgının en son ulaştığı Körfez devleti olan Suudi Arabistan'daki ilk koronavirüs vakası ise 2 Mart'ta İran'dan dönen bir vatandaşta görülmüştür.

Dünyanın en müreffeh ülkeleri arasında bulunan Körfez ülkelerindeki koronavirüs vakaları hızlı bir şekilde artmış ancak vaka sayısına oranla ölüm rakamları daha az kalmıştır. Elde edilen son istatistiklere göre Körfez ülkelerindeki salgının mevcut etkisi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.¹

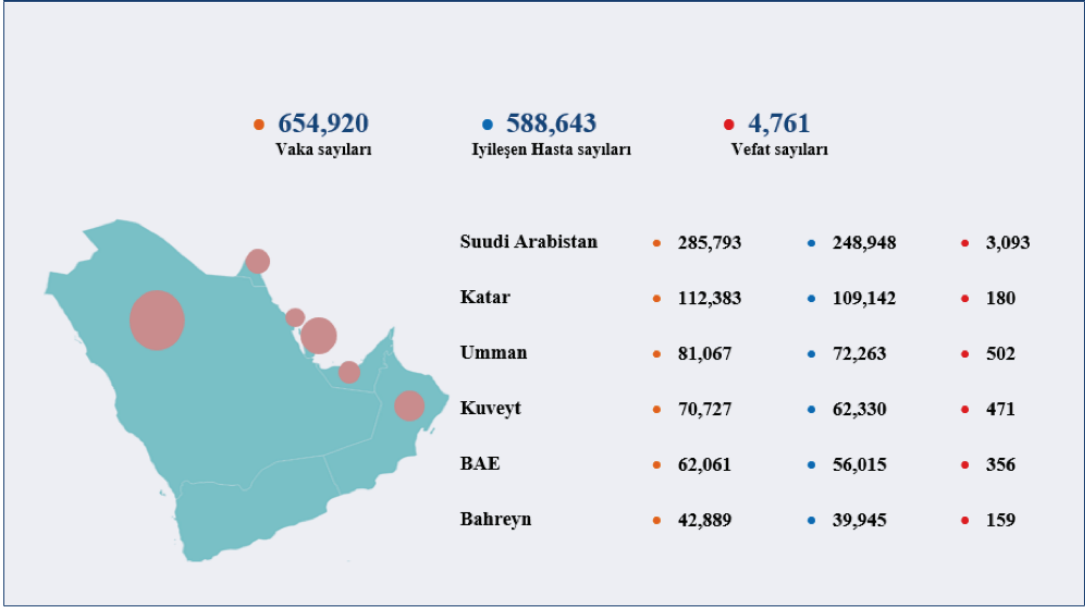
Haritada ifade edilen göstergeler Körfez ülkelerindeki vakaların artma eğiliminde olduğunu, ancak henüz pik noktasına ulaşılmadığını, dünya çapında epidemiyologların uyardığı üzere salgında ikinci bir dalganın yaşanması halinde olası bir riskle karşı karşıya kalılabileceğini ortaya koymaktadır.

KÖRFEZ ÜLKELERİNİN KORONAVİRÜS KRİZ YÖNETİMİ

Körfez ülkeleri koronavirüs salgınına kontrol altına almak üzere önleyici adımları içeren standart tedbirler almışlardır. Körfez ülkeleri bu bağlamda öncelikle büyük çaplı etkinlikleri iptal etmişler, salgından etkilenen ülkelere ziyaret-

1. "Covid-19 Coronavirus Pandemic", Worldometer, 8 Ağustos 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus>, (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2020).

HARİTA 1. KÖRFEZ ÜLKELERİNDE KORONAVİRÜS İSTATİSTİKLERİ

çi sayılarını kısıtlamışlar ardından aşamalı olarak kamusal toplantıları azaltmışlar, daha sonra gece uygulanan sokağa çıkma yasakları ilan etmişlerdir. Devamında restoranlar ve temel ihtiyaç niteliğinde olmayan işletmeleri kapatmışlar, yurt dışından gelenler için tarama programları ve karantina prosedürleri uygulamışlar, bununla birlikte temel hizmetlerin devamını sağlamaya ve gıda stoklarının yeterliliğini güvence altına alma çalışmışlardır.

Körfez ülkeleri arasında özellikle Suudi Arabistan'ın önemli bir yer tuttuğunu ifade etmek gerekir. Çünkü Hac ve Umre dolayısıyla yıl bazında milyonlarca insan ülkenin Mekke ve Medine şehirlerini ziyaret etmektedir. Suudi Arabistan'da salgının yayılımı konusunda kritik bir karar, Müslümanların bu dini ibadetlerinin yapılıp yapılmaması ile ilgili alınacaktır. Nihayet Suudi Arabistan Hükümeti 20 Mart günü Mekke'deki Mescid-i Haram'ı ve Medine'deki Mescid-i Nebevi'yi kapatarak önleyici tedbirler almıştır.²

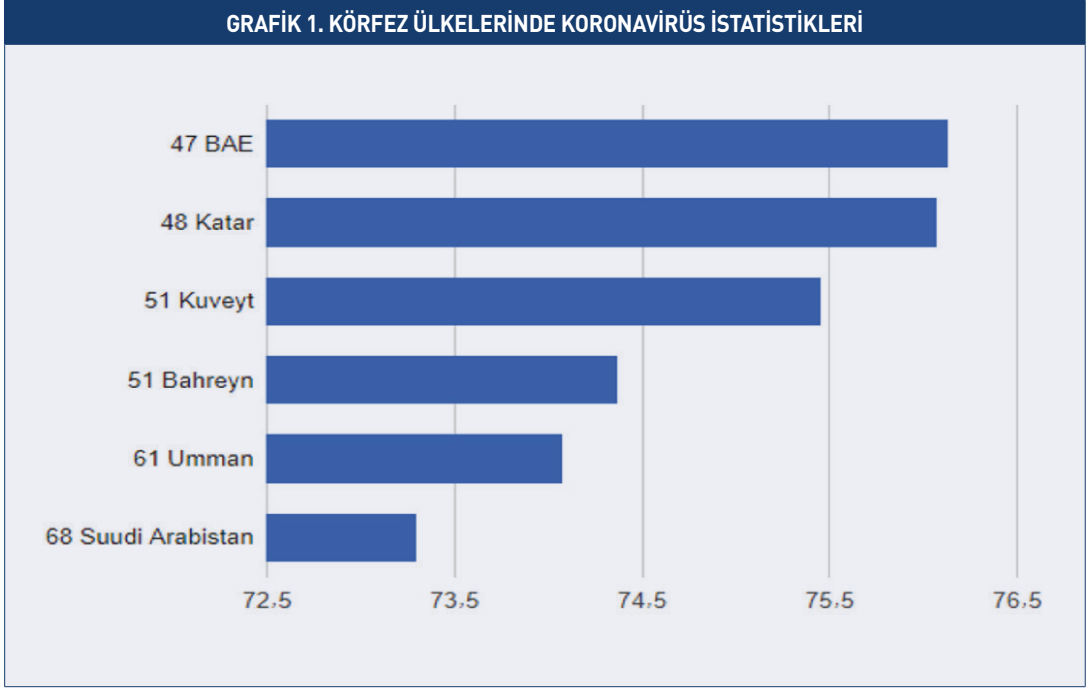
2. "Saudi Arabia Bans Prayers at Mosques over Coronavirus Fears", Aljazeera, 26 Mart 2020.

Legatum Enstitüsü Vakfı'nın Küresel Refah Endeksi diğer Arap ülkeleriyle kıyaslandığında Körfez ülkelerinin sağlık hizmetlerinin kalitesi yönünden çok daha güçlü oldukları ve dünya sıralamasının ön safarında yer aldıklarını göstermektedir.³ Grafik 1 kurumun 2019 tahminlerine göre Körfez ülkelerindeki sağlık sistemlerinin yüksek kalitesini göstermektedir.

Bununla birlikte Küresel Sağlık Güvenliği (Global Health Security) Endeksi Körfez ülkelerinin salgınlar gibi akut kriz dalgaları ile başa çıkma kapasitesinin zayıf olduğunu göstermektedir. Buna göre Arap ülkelerinin çoğu dünya sıralamasının alt kısmında hatta ortalamanın da altında (40,2 puan) yer almaktadırlar.⁴ Dolayısıyla Körfez ülkelerinin sağlık sistemi, hastalıkların tespiti, mücadele ve acil durumlara hızlı müdahale kapasitesi bakımından yetersiz, sağlık

3. "The Legatum Prosperity Index", Legatum Institute Foundation, (Kasım 2019), <https://www.prosperity.com/rankings>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

4. "Global Health Security Index", GHS Index, (Ekim 2019), <https://www.ghsindex.org>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

Bu gösterge, zihinsel ve fiziksel sağlık ile sektörel altyapı gibi alanların yanı sıra tedavi ve teşhis ekipmanları, tıbbi personel kapasitesi ve yeterliliği, sağlık kuruluşlarının yakınlığı ve koruyucu sağlık araçları gibi konularda 0-100 arasında ölçeklendirilen bir standart kabul edilmektedir.

sistemlerindeki boşluklardan muzdarip durumdadır ve bunun koronavirüs salgınıyla mücadeleye hazırlık üzerinde olumsuz yansımaları olabilecektir. Nitekim Körfez ülkelerinde sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı şu şekildedir: Suudi Arabistan yüzde 5,23; Kuveyt yüzde 5,29; Bahreyn yüzde 4,75; Umman yüzde 3,85; BAE yüzde 3,33 ve Katar yüzde 2,61.⁵ Bu oranların savunma harcamaları oranlarıyla kıyaslandığında çok küçük kaldığı aşikardır.

Sağlık sistemleri dikkate alındığında Körfez ülkeleri arasında bazı farklılıklar olduğu da dikkat çekmektedir. Örneğin Arap ülkelerinde tıbbi olanakların durumu, sağlık sektörüne tahsis edilen bütçeler, sağlık kuruluşları ve sağlık personelinin kapasitesi, dolayısıyla koronavirüs salgınıyla mücadele açısından ülkeler arasındaki farkların yanı sıra nüfus, yüz ölçümü ve ekono-

mik kapasite gibi farklar da salgınla mücadelede önemli faktörler olarak kabul edilmektedir.

KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİNDEKİ TOPLUMSAL VE SİYASİ YAŞAMA ETKİSİ

Koronavirüs salgınının Körfez ülkelerindeki toplumsal ve siyasi yaşam üzerinde ciddi bir etkisi vardır. Bugüne kadar salgının Körfez ülkelerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri oldu ve olmaya devam edecektir. Bu etkileri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

Salgının Körfez ülkelerindeki en önemli etkilerinden biri otoriterliğin artmasına katkı yapmasıdır. Koronavirüs salgını bazı Körfez ülkelerinin salgını kontrol altına almak amacıyla olağanüstü kısıtlamalar uygulamak üzere OHAL yetkileri kullanarak insan haklarını ihlal eden uygulama-

5. "Health Sector in the Arab World: Will Hold up the Face of Corona Pandemic?", Aljazeera, https://interactive.aljazeera.net/aja/corona_in_the_arab_world, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

ları için ekstra fırsatlar sağlamıştır. Hükümetlerin başvurduğu bu OHAL yetkilerinin koronavirüs salgınına gerçekten kontrol altına almanın ötesine geçerek daha fazla baskı uygulamak amacıyla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Nitekim salgın aynı zamanda tıpkı 11 Eylül olayları ve Veliiaht Prens Muhammed bin Selman'ın (MbS) ülke yönetimini eline geçirmesi gibi güçlü bölgesel etkiye sahip olaylarda olduğu gibi otoriter önlemlerin seviyesini artırmanın zeminini teşkil etmiştir.

Bilindiği gibi Körfez ülkelerinde iktidardaki ailelerin baskı mekanizmaları yaygındır. Gizli polis teşkilatının varlığı ve kamusal alanın sıkı kontrolü, sivil ve siyasi özgürlüklerin şiddetle kısıtlanmasına dolayısıyla sistem, devlet ve toplum arasında dengesiz ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine ifade özgürlüğünü kısıtlayan mevzuatın kapsamı koronavirüs hakkında Körfez ülkelerindeki medya kuruluşlarının haberleri ile çelişen “yalan bilgiler” yayan kişilere soruşturma açılacak şekilde genişletilmiştir.

Körfez ülkeleri bilgiyi kontrol altında tutamamanın riski konusunda son derece bilinçlidir ve özel amaçlarla bundan yararlanmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede benimsenen teknolojik yenilikler, Körfez ülkelerinin mevcut baskı araçlarının yelpazesini genişletmiştir. Nitekim BAE'nin teknolojiyi önemli ölçüde sahiplenmesi, VOIP (Voice Over Internet Protocol) teknolojisi üzerinden kısıtlamalar koyabilme yeteneğine önemli ölçüde yardımcı olmuştur. BAE'de yaşayan ve internet üzerinde doldurulan bir form aracılığıyla geçerli mazeret beyan etmedikçe yerleşim yerlerinden ayrılmalarına izin verilmeyen insanlar arasında denetimi artıran, kimlik tanımaya, telefon izlemeye ve araç plakası tanımlamaya olanak sağlayan önlemler hissedilebilmektedir.⁶ Bütün bunlar hükümetin insanların hareketlerini süre-

li olarak izlediği anlamına gelmektedir. Bahreyn de oldukça titiz bir denetim mekanizması tercih etmiştir. Bahreyn'de hastalığa yakalanmış tüm bireyler sosyal dışlanmışlık ve suçluluk duygusu yaratacak şekilde kullandıkları telefon ile bağlantılı bir elektronik etiket takmak zorundadır.

İkinci olarak salgının Körfez ülkelerinde yayılması bu ülkelerdeki ayrımcı politika uygulamalarını ve bunun uzantısı olarak mezhepsel bölünmeleri daha da şiddetlendirmiştir. Zira Körfez'deki ilk vakaların çoğu İran'daki dini gezilerden dönen Körfez'de yaşayan Şii vatandaşlardan kaynaklanmıştır. İran ile birkaç Körfez ülkesi arasındaki mevcut gerginlikler göz önüne alındığında salgın sürecinde Körfez ülkelerindeki Şii topluluklara karşı daha sert tedbirler alındığı görülmüştür.

Mesela Suudi Dışişleri Bakanlığı İran'ı, Suudi ziyaretçilerin pasaportlarını damgalamaya virüsün yayılmasından sorumlu olmakla suçlamıştır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ilk vakaların görüldüğü Şii çoğunluğa sahip Katif bölgesini derhal karantinaya alarak vaka artışını önlemiştir. İran'dan dönen Şii vatandaşları da İran'a yaptıkları yasadışı ziyaretlerini itiraf etmeleri ve karantina prosedürlerine bağlı kalmaları koşuluyla affetmiştir. Bahreyn makamları ise daha ileri giderek bu politikayı bir “biyolojik saldırı” olarak nitelemiştir. Ancak Bahreyn de lojistik ve siyasi olarak binden fazla vatandaşının İran'da mahsur kalması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bahreyn makamları bu vatandaşlarının dönüşlerini geciktirerek birçok kişiyi artan tehlike altında bırakmıştır.

Üçüncü olarak koronavirüs salgını sonrasında Körfez ülkeleri ciddi bir göçmen işçi kriziyle karşı karşıya kalmışlardır. Körfez bölgesi dünyanın herhangi bir bölgesinden çok daha fazla bir şekilde yabancı işçilere bağımlı durumdadır. Bu oran nüfusun yüzde 50'sinden fazlası ve toplam istihdamın yüzde 70'i dolaylarındadır.

6. Matthew Hedges, “Authoritarian Exploitation of COVID-19 in the GCC”, *The COVID-19 Pandemic in the Middle East and North Africa*, (Middle East Political Science, POMEPS Studies, 2020), s. 35-37.

BAE'de bu oran yüzde 87'ye, Katar'da ise yüzde 93'e kadar yükselmektedir.⁷ Bu nedenle başta inşaat, işletmeler, oteller, ticaret, sağlık ve eğitim olmak üzere iş piyasası ve çeşitli sektörlerin ihtiyaç duyduğu bu iş gücü, ekonominin omurgasını ve belkemiğini teşkil etmektedir. Yine dikkat edilmelidir ki turizm, havacılık, oteller, restoranlar, spor faaliyetleri ve etkinlikleri gibi sektörlerle bağlantılı olan hizmetler sektöründe yaşanacak uzun vadeli yapısal değişimler önemli ölçüde yabancı iş gücüne dayanmaktadır. Öte yandan salgın krizinin tersine dönmesi, önceki faaliyetlerin eskiden olduğu gibi yeniden etkinleşmesi ve ekonomik büyümenin normalleşmesi anlamına gelmeyebilir.

Bu nedenle her bir Körfez ülkesi yabancı iş gücü oranını azaltmaya yönelik bir plan üzerinde çalışmaya başladı. Bu da geniş çaplı bir işten çıkarma dalgasına ve dolaylı olarak yabancı iş gücüne kaynaklık eden ülkeler üzerinde hem işten çıkarılıp geri dönenlerden dolayı bir anda artan işsizlik hem de ülkelere gönderdikleri yıllık 119 milyar dolar civarında parayı kaybetmeleri ile birlikte muazzam ekonomik baskılar oluşmasına yol açabilecektir.⁸ Yabancı iş gücünün kısıtlanmasından etkilenecek ülkelerin başında Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Filipinler, Endonezya ve Mısır gelmektedir. Aynı zamanda bu ülkeler ile olan siyasi ilişkilerde de gerginlik yaşanmasına neden olabilecektir.

Körfez hükümetleri nezdinde fazla yabancı iş gücünü azaltmaya ve belirli ülkelere gelen işçileri sınır dışı etmeye yönelik siyasi bir talebin varlığı ile birlikte koronavirüs krizinin zamanla yayılması sonucu yabancı iş gücü krizi daha da kötüleşebilir. Dolayısıyla bu önlemler Körfez ül-

kelerinin yüksek işsizlik oranlarını düşürmeleri, vatandaşlarına gelecekte istihdam alanları sağlamaları ve nüfus grafiklerindeki dengesizlikleri gidermeleri için bir fırsat sağlayacaktır; bu da koronavirüs salgınının diğer iç kazanımların örtüsü olacağı anlamına gelmektedir.

Dördüncüsü koronavirüs salgını sırasında vatandaşların tepkilerinin kontrol altında tutulması amacıyla dinin bir kere daha araçsallaştırıldığı görülmektedir. Mesela Suudi Arabistan, hükümetin Kıdemli Alimler Heyeti, İslami İşler Bakanlığı, Hac ve Umre Bakanlığı ile krallık tarafından finanse edilen Dünya İslam Birliği (Rabıta) gibi dini kurumlar üzerinde sahip olduğu önemli etkiden yararlanmıştı. Koronavirüs salgınına tepki olarak devletin aldığı hızlı kararlar hem vatandaşlar hem de medya tarafından memnuniyetle karşılanmış, Kral Selman ve MbS'nin otoritesini güçlendirmiştir.⁹ Diğer ülkelerde de benzer kurumlar üzerinden tedbirlerin aldığı görülmektedir.

KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİNİN EKONOMİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dünyanın genelinde koronavirüs salgınının en çok ekonomik hayat üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Çin'de ortaya çıktıktan hemen sonra küresel ölçekli tedarik zincirleri kopmuş, şirketler ve ülkeler mal tedarikinde sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Doğal olarak koronavirüs salgını ekonomik olarak büyük ölçüde dışarıya bağımlı olan Körfez ülkelerinin ekonomileri üzerinde ciddi bir etkide bulunmuştur, bulunmaya devam etmektedir.

7. "Körfez Ülkeleri Gurbetçi Sayılarını Azaltan Düzenlemeler Yapıyor", Khaleej Online, 8 Mayıs 2020, <http://khaleej.online/7YnrzP>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

8. Rashid Hassan, "Will Corona Change the Reality of Foreign Workers in the Gulf?", Awalan for Economy and Business, 13 Nisan 2020, <https://bit.ly/2DVXqJD>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

9. Bader Saif, "Ramadan to Test Religious Elements of Saudi Pandemic Response", DIWAN: Carnegie Middle East Center, 22 Nisan 2020, <https://bit.ly/346hSLA>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

Birinci olarak küresel salgın petrol fiyatlarında benzeri görülmemiş bir çöküşe yol açarak Körfez ülkelerinin ana gelir kaynağını tehdit etmiştir. Şehirler kapandıkça ve havayolu firmaları faaliyetlerini durdurdukça petrol talebi azalmış, bu da ham petrol fiyatlarında dramatik bir düşüşe yol açmıştır. Kriz öncesinde Rusya ile ekonomik çatışmaya girerek en büyük pazar payını kapmaya çalışan Suudi Arabistan zaten petrol üretimini artırma kararı almıştı. Ancak bu durum salgınla birlikte küresel ekonomik stratejide pervasız bir dönüşüme işaret etmiştir.

BAE ve Suudi Arabistan koronavirüs salgınının ekonomik hasarından en çok etkilenen ülkeler olarak görülmektedir. Suudi Arabistan hem ARAMCO şirketinin sınırlı özelleştirilmesi sırasında değerini korumak hem de Veliath Prens MbS'nin Suudi Arabistan'daki projelerini finanse etmek için fon toplamak amacıyla petrol gelirlerini en üst düzeye çıkarmaya odaklanmıştır. Bu ise devletin, ülkede dini olmayan turizmi genişletmeyi amaçlayan Suudi Kamusal Yatırım Fonu'nu harcamasına neden olmuş, milyarlarca dolar harcanan fütüristik Neom kenti gibi Kızıldeniz projelerine yatırımlar yapılmıştır. Ayrıca dini turizmden elde edilen geleneksel gelirler, 2020 hac mevsiminin iptal edilmesi ile birlikte azalmıştır. Bununla birlikte 100 milyar dolara mal olacak Mekke'deki Mescid-i Haram'ı genişletme projesinin üçüncü aşamasındaki çalışmalar da askıya alınmıştır.¹⁰

Kıtalar arası transit ve lojistik merkezi olması itibarıyla bazı Körfez ülkelerince bölgenin ekonomik lokomotif olarak görülen BAE ise şu anda tüm uçuşların ve Asya ile Avrupa arasındaki tedarik zincirlerinin durduğu, limanlar ve kara sınırları boyunca mal hareketliliğinin önemli öl-

çüde düştüğü bir sürece tanık olmaktadır. Ayrıca yetkililerce yaklaşık 25 milyon ziyaretçinin geleceği öngörülen altı aylık bir etkinlik olan Expo 2020 Dubai fuarının ertelendiği açıklanmıştır.¹¹

İkinci olarak Körfez hükümetleri koronavirüs salgınının olumsuz ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla geçtiğimiz haftalarda milyarlarca dolarlık paketler ilan etmiştir. Nitekim bu ülkeler özel sektörü korumak, bankacılık sektörünü güvence altına almak, hava yolu, taşımacılık ve turizm şirketlerini kurtarmak amacıyla ekonomiyi destekleyen plan ve programlara güvenmektedirler. Finansal teşvikler Körfez ülkelerinin dev şirketlerin zarar edeceği ve iflas edeceği uzun süreli bir ekonomik daralmayı önlemek üzere başvurduğu politikalarından biri kabul edilmektedir.

Kredi derecelendirme kuruluşu Fitch'e göre ekonomik teşvik paketleri Bahreyn ve Umman'da GSYH'nin yüzde 30'una, BAE ve Katar'da yüzde 10'undan fazlasına ve Suudi Arabistan'da yüzde 4'ünden fazlasına ulaşmış durumdadır. Koronavirüs salgınının etkilerini aşmak amacıyla Körfez ülkelerinde açıklanan destek paketlerinin değeri (aşağıda belirtildiği gibi) 100 milyar doları aşmıştır.¹² Suudi Arabistan Para Ajansı (SAMA, Merkez Bankası) yaklaşık 13 milyar dolarlık bir kaynak tahsis ederken BAE Merkez Bankası yaklaşık 31 milyar dolarlık kapsamlı bir ekonomik destek planını onaylamıştır. Katar ise yaklaşık 20 milyar dolarlık çok sayıda mali ve ekonomik teşvik paketi hazırlamış ve uygulamıştır. Kuveyt Bakanlar Kurulu da ilk etapta yaklaşık 5 milyar dolara mal olan bir ekonomi paketi onaylamıştır. Bahreyn de benzer şekilde 11 milyar dolarlık kararları ve finansal eylemleri hayata geçirmiştir. Son olarak Umman Merkez Bankası faaliyet

10. Kristin Diwan, Coronavirus in the Gulf Imperils National Ambitions and Tests National Unity", *The COVID-19 Pandemic in the Middle East and North Africa*, (Middle East Political Science, POMEPS Studies, 2020), s. 29-3.

11. Zainab Fattah, Abbas Lawati ve Matthew Martin, "Dubai Weighs Bond and Emirates Loans as Virus Hits Economy", Bloomberg Quint, 6 Nisan 2020, <https://bit.ly/316w2B4>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

12. "Oil, Coronavirus Impact on GCC Sovereigns", Fitch Ratings, 12 Mayıs 2020, <https://bit.ly/2E6OmRX>, (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2020).

gösteren tüm bankaları destekleme ve 20 milyar dolara kadar ek likidite sağlama yönünde çeşitli kararlar açıklamıştır.¹³

Yine de tahminler küresel ekonominin ve dolayısıyla Körfez ekonomisinin ciddi bir daralma ve büyümede düşüş yaşayacağını göstermektedir ve bu da teşvik paketlerinin yalnızca sakinleştirici etkileri olabileceğine ve aynı zamanda ekonominin diğer alanları üzerinde de baskı oluşturacağını ortaya koymaktadır. Koronavirüs krizinin 2020'nin sonuna kadar sürmesi halinde Körfez ülkeleri nakit rezervlerini giderek daha fazla tüketeceklerdir; bu da özellikle petrol fiyatları şimdiki gibi düşük kalırsa çok daha geniş kapsamlı sonuçlar doğuracak demektir.

Bu aşamada Körfez ülkeleri sağlık, ticaret ve petrol sektörlerinde eş zamanlı krizlerle karşı karşıya kalırken belirsiz bir süreç yaşamaktadır. Bu üçlü şok Körfez ekonomilerinin ekonomik çeşitlilik faktörlerinden yoksun olmaları nedeniyle teşvik yasalarıyla hafifletilmesi zor olan ciddi cari hesap ve bütçe açıklarına yol açacaktır.

KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİNİN DIŞ POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Körfez ülkelerinin politika yapıcılarını tehdiye karşı yurt içinde hızlı tepki verirken dış politikalarında da bunu kullanmak için harekete geçmişlerdir. Körfez ülkeleri ekonomilerinin maruz kaldığı ağır darbeye rağmen koronavirüs krizi sırasında birçok ülkeye önemli insani yardım sağlamaya devam etmiştir. Bağışçı Körfez ülkeleri öncelikle virüs salgınıyla mücadelede virüsün ilk çıktığı ülke olan Çin'e önemli yardımlarda bu-

lunmuştur. Bu ise diplomatik çalışmaların sürdürülmesi ve çeşitlendirilmesi çerçevesinde hedef büyütmenin bir işareti olabilir. Yine Körfez ülkeleri ile Çin arasından iş birliği kanallarının yoğunlaşması, Pekin'in Körfez ülkelerinde artan yumuşak gücüne de işaret edebilir.

Ocak 2020'de bir Amerikan insansız hava aracıyla yapılan saldırıda General Kasım Süleymani'nin öldürülmesi, bölgeyi ABD ile İran arasında bir çatışmaya sürüklenme riski taşıyan bir adım olmuştur. Körfezi kuşatan Irak, Lübnan ve Yemen gibi Ortadoğu'nun çeşitli yerlerinde belirli milis gruplarına desteğini durdurmak amacıyla ABD'nin başlattığı ve İran'a baskı uygulamayı hedefleyen "maksimum baskı" politikası Suudi Arabistan tarafından açıkça desteklenmiştir. Bununla birlikte bilhassa 2019 ortalarından itibaren BAE gibi Körfez ülkelerinin yöneldiği gerginliği azaltma politikasının bir parçası olarak İran ile iletişim sinyalleri görülmeye başlamıştır. Bu durum, BAE'nin Suudi Arabistan ile dış politika stratejileri bakımından ayrıştığını da göstermektedir.

Mart 2020'de İran'da vaka sayısı zirveye çıktığında BAE insani tıbbi yardımlar göndererek İran ile gerginliği azaltma politikasının uzantısı olarak bunu bir fırsata çevirmiştir. BAE, komşusu Suudi Arabistan ile düşmanca ilişkilerine rağmen tonlarca ilk yardım malzemesi ulaştırmak üzere askeri nakliye uçaklarından birini İran'a gönderdiğini açıklamıştır. BAE'nin "uluslararası iş birliği" işlerinden sorumlu devlet bakanı koronavirüs krizi sonrasında da devam edecek olan devlet politikasının bir parçası olan bu adımı tebrik etmiştir. Buna karşılık bu jest aynı zamanda İran'ın bölgesel gerginlikleri azaltmak amacıyla koronavirüs krizini kullanmaya yönelik politik niyetini de göstermiştir. İran bu jestle yanıt vererek virüsün yayılmasının BAE ile olan ilişkisine "daha fazla akıl ve mantık" kazandırdığına dikkat çekmiştir.

13. "Finansal Teşvik Paketleri: Körfez Ekonomilerini Koronanın Pençesinden Kurtaracak mı?", The New Khalij News, 2 Nisan 2020, <https://bit.ly/2WfRMbs>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

Keza bu kriz BAE'nin Suriye ile kademe-li yakınlaşma politikasını sürdürme olanağı da sağlamıştır. BAE Velihaht Prensi Muhammed bin Zayed (MbZ) ve Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esed arasındaki telefon görüşmesinde MbZ, Suriye'nin virüsün yayılmasına karşı koyma çabalarına destek olmak için yardım göndermeyi teklif etmiştir. Bu görüşme çoğu Arap ülkesinin Suriye ile ilişkilerini kesmesinden bu yana bir Arap siyasetçi ile Esed arasındaki ilk açık iletişim olmuştur. Aynı zamanda BAE'nin bölgedeki stratejisinin bir parçası olarak Suriye rejimiyle ilişkilerde buzları eritme yönündeki kademeli çabalarının bir diğer adımı olmuştur.

Suudi Arabistan ise krizin etkilerine karşı verilen yanıtları koordine etmek amacıyla dünya liderlerini bir araya getiren toplantılar düzenlemek için G20 başkanlığını kullanmıştır. Öte yandan stratejik kaygıları doğrultusunda Suudi Arabistan daha çok Yemen'i destekleme çabalarına odaklanmıştır. İlâveten gerileyen petrol fiyatları da ülkede büyük bir endişeye yol açmıştır.

Bunun yanı sıra Kuveyt koronavirüsün yayılmasıyla mücadele etmek amacıyla Dünya Sağlık Örgütü'ne 40 milyon dolar sunmuş ve virüs ile mücadele çalışmalarına destek vermiştir.¹⁴ Katar ise İtalya, Lübnan ve Gazze'nin de aralarında bulunduğu çok sayıda ülkeye yardım göndermiştir. Koronavirüs sürecinde Körfez ülkelerinin bu "insani diplomasisi", gelişen dış politikalarındaki bazı ilginç eğilimlere işaret etmektedir. Körfez ülkeleri açısından sınırları ötesine insani yardım ulaştırmak yeni bir konu değildir; insani yardımları, Ortadoğu içinde ve dışında yürüttükleri dış politikalarının bir yumuşak güç aracı olarak kabul edilmektedir.

Son on yıldır bölgesel düzlemde yaşanan toplumsal ve siyasal değişimler (Arap isyanları ve

devrimleri) Körfez ülkelerini, halkların iradelerine karşı politikalar benimsemeye yöneltmiştir. Buradaki temel faktör Arap Baharı sonrasında çoğu ülkede ortaya çıkan siyasi boşluk durumlarında farklı ve rakip gruplara yardım etmeleri olmuştur. Bu politikaların başlıca sonuçlarından biri Haziran 2017'de Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'i Katar'a karşı konumlandırılan diplomatik anlaşmazlıktır.

Körfez rejimleri, küresel salgınla mücadelede yardım edecekleri ülkeye ilişkin farklı seçenekleri ve farklı stratejik hedefleri masaya koyma eğiliminde olacaktır.

Fakat bugünkü koronavirüs krizi Körfez ülkelerinin virüs salgınıyla mücadele amacıyla geleneksel dış yardım şablonlarına geri dönmek ve rekabetçi hedeflere daha az, ortak çıkarlara daha fazla odaklanan bir politika yürütmek için Körfez devletlerine bir fırsat sunmuştur. Nitekim tüm Körfez ülkeleri bu amaçlarına ulaşabilmek ve gerekli tedbirleri alabilmek amacıyla bir seri video konferans görüşmesi yapmışlardır. Körfez ülkelerinin tüm maliye bakanları 23 Mart'ta, ticaret bakanları 2 Nisan'da ve içişleri bakanları da 7 Nisan'da görüşmüşlerdir.¹⁵

Diğer yandan koronavirüs salgınının son derece zayıf sağlık sistemlerine ve yönetim boşluğuna sahip Yemen, Libya ve Suriye'de süregelen çatışmaların seyrini ciddi şekilde etkileyeceğine kuşku yoktur. Bu tür ülkelerde sağlık krizinin bir silah olarak kullanılacağı yönünde endişeler yükselmektedir. Zira muhalif gruplar muhtemelen yalnızca kendi destekçilerine tıbbi yardım sağlamakla yetineceklerdir. Kriz noktalarındaki

14. "WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19", WHO, 20 Mart 2020.

15. "Qatar Attends First Emergency GCC Meeting Since Blockade to Combat Coronavirus Implications", The New Arab, 24 Mart 2020, <https://bit.ly/2QhMc4J>, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

sağlık sorunları ciddi birer güvenlik sorununa da dönüşme potansiyeline sahiptir.

Bunun yanında koronavirüs salgınının olumsuz ekonomik yansımaları özellikle BAE ve Suudi Arabistan tarafından isyancı taraflara sağlanan desteği de olumsuz etkileyecektir. Salgınla mücadele konusunda yapılan harcamalar, salgın dolayısıyla uluslararası ticarete yaşanan sorunlar ve özellikle dramatik bir düşüş yaşayan petrol fiyatları bu devletlerin yumuşak güç kapasitelerini ciddi bir şekilde kısıtlayabilir. Özellikle petrol fiyatlarının düşmesi yakın gelecekte zengin Körfez devletlerinin bir zihniyet değişimine gitmelerini zorunlu kılacak, alternatif arayışlarına sevk edecek ve bütün bunları sonucu olarak da bölgede ciddi bir güvenlik dönüşümünün yaşanması olasılığını artıracaktır.

Son olarak elbette mevcut kriz sırasında sağlanan insani yardımlar, başta Suudi Arabistan, BAE ve Katar olmak üzere Körfez ülkeleri arasında yeni bir rekabet alanı haline gelebilir. Körfez rejimleri, küresel salgınla mücadelede yardım edecekleri ülkeye ilişkin farklı seçenekleri ve farklı stratejik hedefleri masaya koyma eğiliminde olacaktır. Körfez ülkelerinin maruz kaldığı ekonomik, toplumsal ve siyasal sıkıntıların, yurt dışına gönderebilecekleri yardımların miktarını gözden geçirmeye zorlayıp zorlamayacağını ise ileride göreceğiz. Ancak Körfez ülkelerinin dış politikada, önceki dönemdeki kadar, dış yardım kartını rahat kullanamayacakları beklentisi yüksektir. Bu durum da Körfez ülkelerinin bölge siyasetlerini ve küresel aktörlerle ilişkilerini önemli ölçüde etkileyecektir.

KORONAVİRÜS SALGINININ KÖRFEZ ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

MUHİTTİN ATAMAN, OSMAN RİYAD

SETA | ANALİZ

Koronavirüs bütün dünyada olduğu gibi Körfez ülkelerinin de toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarını ciddi bir şekilde etkiledi. Görece küçük nüfuslara ve güçlü ekonomik yapılara sahip olan Körfez devletlerinde virüs yayılımı çok hızlı oldu ancak ölüm oranı bu yayılım hızına nazaran düşük kaldı. Daha çok İran ve Irak üzerinden bölgeye girip yayılan virüste, toplam vaka sayısı 650 binin üzerinde olmasına rağmen şu ana kadar beş bin civarında ölüm gerçekleşmiştir. Körfez devletleri virüsün yol açtığı sorunlarla baş edebilmek amacıyla ülkelerinde çalışan yabancılara ve göçmenlere yönelik tedbirler almaya başladılar. Körfez devletleri salgının yol açtığı sorunları, ülkedeki yabancı oranını düşürmek için kullandılar. Salgının en etkili olduğu alan –petrole olan talebin azalması sonrasında petrol fiyatlarının dramatik bir şekilde düşmesi dolayısıyla– ekonomi oldu. Ekonomideki kayıplar bu ülkelerin dış politika kapasitelerini de olumsuz etkiledi. Fakat salgının gerçek manadaki etkisinin ne olacağını ise zaman gösterecektir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL